VALORI, NORME, ATITUDINI MORALE ŞI CIVICE ÎN RÂNDUL TINERETULUI*

IOANA PETRE

Introducere

Lucrarea a avut în vedere, ca obiectiv general construirea unui portret socio-moral al tinerilor din România, cuprinzând principalele caracteristici care îl detaşează de restul populației. Pentru atingerea acestui obiectiv general, autorii şi-au propus următoarele două obiective specifice:

a. Identificarea principalelor subgrupuri socio-culturale din cadrul tineretului român, cu ierarhii valorice relativ distincte în ansamblul populației tinere, care au deci sisteme de valori proprii ce le ghidează atitudinile şi comportamentele.

b. Încadrarea tineretului român în sistemul valoric european contemporan, prin estimarea valorilor socio-politice şi morale care au pierdut din importanță în ultimii ani, a celor care au câştigat în importanță, precum şi a valorilor care ar trebui să fie apărate şi restaurate astăzi.

În vederea realizării obiectivelor enunțate, a fost efectuată o investigație sociologică la nivel național, pe un eşantion reprezentativ de circa 2000 de tineri din 21 de județe, din următoarele zone geo-culturale ale țării: Moldova, Dobrogea, Muntenia, Oltenia, Banat, Crişana-Maramureş, Transilvania şi Bucureşti. Concluziile lucrării s-au bazat, de asemenea, şi pe rezultatele altor cercetări având aceeaşi problematică, efectuate de institute de cercetare din România, Franța, Ungaria şi Polonia.

Ca o apreciere foarte generală, se poate afirma că valorile morale şi civice dominante ale tineretului din România actuală reflectă cele trei axe fundamentale ale vieții: familia, munca şi relațiile interpersonale, în special dragostea şi prietenia. Toate împreună constituie valorile ghid pentru comportamentele actuale şi viitoare ale tinerilor.

Se constată, de asemenea, o relativă stare de confuzie valorică a tinerilor români, ceea ce induce şi o inegală manifestare a proceselor de maturizare, inclusiv de formare a conştiinței morale şi civice.

* Lucrarea a fost realizată de un colectiv de sociologi alcătuit din dr. Dan Banciu, Ioana Petre, Ecaterina Balica, Cornelia Rada, matematicianul dr. Petruş Alexandrescu şi statisticianul Nina Niculescu.

„Revista Română de Sociologie”, serie nouă, anul XIII, nr. 1–2, p. 71–84, Bucureşti, 2002

Tinerii din România îşi ghidează în mare şi în foarte mare măsură comportamentele şi reacţiile, în primul rând în funcţie de *propriile convingeri* şi, în mai mică măsură, de felul în care, cred ei, va reacţiona comunitatea. Astfel, comportamentele de conformitate par a avea o importanţa mai redusă în ghidajul moral al tinerilor, cel puţin la nivelul de percepţie socială.

O a treia concluzie foarte generală se referă la *politică* şi vizează degradarea puternică a acesteia în scala de evaluare a populaţiei juvenile, ca de altfel şi a populaţiei în ansamblu. Aşa cum se ştie, românii şi în special tinerii au aşteptat de la noul sistem politic, instaurat după decembrie ’89, o serie de decizii şi opţiuni clare, capabile să asigure traversarea suportabilă a acestei dificile perioade de schimbări sociale, economice şi spirituale. Din păcate, slaba eficacitate a sistemului politic românesc, indiferent de coloratura diverselor guverne, a condus la *efecte puternic demoralizante şi alienante*, inclusiv devalorizarea masivă a politicului pe scala de valori a populaţiei. Practic, astăzi, politicul, politica şi politicienii ocupă ultimul loc în ierarhia valorilor apreciate de tineri. Ba mai mult, cel mai adesea elemente ale sistemului politic sunt considerate ca principale vinovate de degradarea economică şi morală actuală.

Pe primele locuri, în ierarhia aspectelor considerate de către tineri esenţiale pentru viaţa lor, se situează familia, banii, munca şi dragostea. În privinţa *muncii* însă se constată că, deşi ea este apreciată ca o formă fundamentală de realizare a personalităţii, totuşi, în cadrul muncii tinerii par a valoriza mai puternic *factorii extrinseci*, precum banii şi siguranţa locului de muncă şi doar în al doilea rând *factorii intrinseci*, precum realizarea de sine, prin împlinirea profesională. Pe ultimul loc ca valoare a muncii figurează *utilitatea ei socială*. Tinerii de azi au devenit mai individualişti şi mai materialişti (în înţelesul de interesaţi material), comparativ cu tinerii din epocile anterioare. Este posibil însă ca ei să fie pur şi simplu *mai sinceri* şi să dea răspunsuri mai puţin conformiste la întrebările investigatorului social, comparativ cu conformismul epocii comuniste.

În cele ce urmează, vom evidenţia sub formă sintetică principalele rezultate ale studiului, cu privire la următoarele aspecte:

1. Universul valorilor şi atitudinilor civice ale tinerilor din România.
2. Tinerii români şi valorile identitare.
3. Manifestări ale responsabilităţii – ca valoare şi atitudine – în rândul tinerilor români.
4. Tinerii şi valorile culturale marginale.
5. Tineretul rural: elemente pentru un profil psiho-moral distinct.
6. Tendinţe în evoluţia valorilor socio-morale ale Europei şi situarea tinerilor din România faţă de aceste tendinţe.

1. Universul valorilor şi atitudinile civice ale tinerilor din România

Un prim aspect se referă la *priorităţile civice din România* în viziunea tineretului. Este vorba despre atitudinile şi acţiunile civice care ar putea ameliora situaţia actuală. Conform anchetei naţionale, majoritatea tinerilor consideră că este

de maximă importanță pentru redresarea situației din România *respectarea legii, menținerea ordinii în țară, respectarea drepturilor omului, denunțarea fraudelor fiscale, precum şi lupta împotriva oricărei forme de violență.* La o analiză mai atentă a tipului de mentalitate presupus de atitudinile enumerate mai înainte, sesizăm accentul pus pe *ordine* în raport cu *libertatea,* pe respectarea normativității şi „îngrădirea" sau limitarea manifestărilor excesive ale libertății individuale. Apreciem că acest fel de relaționare nu este cauzat de vreo înclinare spre totalitarism a românilor tineri, ci izvorăşte din chiar constatarea şocantă că legile şi ordinea, normele de diverse feluri nu sunt respectate în România ultimilor ani, în proporții alarmante. Această realitate naşte deci reacții de tip „autoritar" şi nu vreun ataşament românesc aparte, pentru soluții totalitare de menținere a ordinii şi de respectare a normelor. Balanța între ordine şi libertate se înclină actualmente în favoarea ordinii, din însăşi absența ei masivă la nivel societal real. Considerăm că, atâta timp cât atitudinile şi mentalitățile „proordine" şi „prolimitare" a manifestărilor excesive ale libertății individuale vizează asigurarea binelui public şi apărarea sferei libertății celorlalți, acestor atitudini li se poate ataşa calificativul de „civice" fără teama de a greşi. Dizarmoniile şi chiar criza din sfera normativității ultimilor ani induc în mentalul colectiv, inclusiv al tineretului, nevoia de denunțare a tuturor formelor grave de încălcare a legilor, de la divulgarea şi condamnarea marilor fraude fiscale şi până la opoziția față de oricare formă de violență.

Şi în privința civismului, ca şi a altor valori socio-morale şi politice *distanța dintre intențional şi acțional este foarte mare.* Astfel, apreciem că civismul pare astăzi mai degrabă un ideal socio-politic decât o realitate în România; el apare „activat" doar în unele „oaze sociale", în rest rămânând, în cel mai bun caz, *la nivel de potențialitate.*

Pentru a avea cu adevărat un comportament democratic nu sunt suficiente mentalitatea şi atitudinile civice, pe care se pare că mulți tineri şi le-au însuşit, ci este nevoie de ceva mai mult şi anume de implicare efectivă în apărarea binelui public, într-un cuvânt de *participare civică.* În epoca modernă, calea cea mai potrivită pentru participarea civică este reunirea oamenilor în diferite organizații sau asociații independente față de guvern, față de putere. Iar ceea ce trebuie să urmărească în primul rând aceste ONG-uri este *solidaritatea şi protejarea.*

Potențialul de implicare civică a tinerilor din România a fost pus în evidență prin răspunsurile cu privire la organizațiile (asociațiile) în care le-ar plăcea să activeze. A rezultat că, pe primele locuri în opțiunile de implicare civică a tinerilor, se situează asociațiile de apărare a drepturilor omului, cele de protecție a mediului şi de solidaritate umanitară, toate la un loc alcătuind un set de opțiuni valorice, care sunt în perfect consens cu atitudinile civice dezirabile amintite.

Un loc important, în exprimarea de către tinerii investigați a dorinței de participare, îl ocupă activitățile şi organizațiile cu profil sportiv. Acestea, chiar dacă nu au un caracter civic explicit, sunt specifice şi necesare vârstei tinere, nu doar pentru dezvoltarea aptitudinilor fizice ci şi a *sociabilității şi a competitivității,* trăsături morale atât de utile pentru o bună adaptare la cerințele timpurilor moderne.

Pe locul al doilea se situează opțiunile tinerilor pentru activități şi organizații care vizează apărarea şi protejarea intereselor semenilor, şi anume: asociațiile de caritate religioasă, de luptă împotriva rasismului, organizații de apărare şi conservare a culturii proprii şi chiar dorința de a participa în consiliile şcolare.

O notă discordantă prezintă dorința de implicare civică prin mijlocirea *partidelor politice şi a sindicatelor,* neîncrederea instituțională manifestându-se şi de data aceasta în *refuzul cvasigeneralizat al tinerilor de a participa la treburile cetății, în spațiu politic sau sindical.*

Elemente ale civismului se regăsesc şi în analiza atitudinii tinerilor față de problemele grave ale umanității: *globalizarea, conflictele interetnice, între bogați şi săraci, între generații.*

Evaluarea gravității acestor probleme pentru România pune în evidență faptul că ceea ce îi alarmează în primul rând pe tineri sunt: *creşterea diferențelor dintre bogați şi săraci, poluarea mediului şi scăderea importanței culturii naționale.*

O a doua treaptă de gravitate o prezintă problematica domeniului relațiilor intergrupale sau interidentitare, fie că este vorba de relațiile inter-etnice, intergenerații sau de cele interrasiale.

Un al treilea tip de probleme grave evaluate de către tineri se referă la *globalizare,* cu cele două tendințe adiacente: *americanizarea* şi creşterea influenței concernelor multinaționale. Nici una dintre ele însă nu pare să constituie deocamdată o amenințare foarte serioasă în percepția tinerilor, comparativ cu percepția din alte societăți contemporane, inclusiv occidentale. Deşi astfel de luări de poziție antiglobalizare au apărut şi în România, ele sunt încă în *forme rudimentare, naive şi confuze,* reprezentând semne de respingere timidă a imixtiunii concernelor străine în economia națională, fiind pe alocuri denunțate consecințele în planul vieții economice, deteriorarea mediului (şomaj, sărăcie, poluare), atingerea suveranității naționale şi scăderea importanței culturii naționale. În ciuda stadiului incipient al atitudinilor sociale antiglobalizare, totuşi jumătate dintre tinerii români investigați consideră că „Occidentul bogat exploatează Estul sărac” şi cam o treime apreciază că „țările din Estul Europei nu ar putea fi partener egal pentru Occident”.

Un alt pas important către un adevărat comportament civic presupune *însuşirea toleranței ca principiu de relaționare* cu ceilalți, ca indivizi, grupuri sau colectivități. În măsura în care, într-o societate, numărul indivizilor care manifestă toleranță este rezonabil de mare, se poate califica acea societate ca fiind autentic democratică.

Dacă toleranța este primul pas spre democrație civică şi spre pluralism în orice societate (în viața cotidiană, în politică, în cultură etc.), *intoleranța,* dimpotrivă, poate conduce şi a condus de atâtea ori în istorie, la manifestări totalitare. Trebuie insistat că atitudinile de tip totalitar nu se referă neapărat doar la regimul politic, ci la neacceptarea sau slaba acceptare a diferențelor de opinie, de obiceiuri, de cultură, chiar de culoare, de înfățişare fizică etc. Toate aceste atitudini le regăsim pe alocuri în societatea românească reală, în grupuri, colectivități, la

indivizi şi chiar la nivelul unor instituţii publice sau firme private. Restricţionările pe criterii de vârstă, de sex, de culoarea a pielii, de religie, de greutate corporală sunt numai câteva exemple de manifestare a intoleranţei în societate. Se poate spune că o societate în care atitudinile dominante sunt cele de respingere şi de intoleranţă faţă de grupurile minoritare (care ies din tiparele socialmente acceptate), nu este democratică, chiar dacă formal, prin legi şi constituţie s-ar putea crea impresia că diferenţa şi pluralismul sunt acceptate şi chiar apărate.

Toleranţa tinerilor faţă de minorităţi, altele decât cele etnice, a fost analizată prin intermediul răspunsurilor la întrebarea „Aţi accepta ca vecini, indivizi aparţinând unor grupuri considerate mai mult sau mai puţin marginale, „*outsider*-i sociali?”. Nominalizându-se aceste grupuri minoritare, a rezultat că, deşi nici *o minoritate socială nu beneficiază de toleranţă maximă* din partea tinerilor, există categorii de oameni care, chiar dacă se deosebesc de „cetăţeanul mediu”, sunt tolerate de marea majoritate a tinerilor: *oamenii de altă culoare a pielii şi familiile numeroase*. De asemenea şi *extremiştii politic*, fie că sunt de stânga sau de dreapta, obţin scoruri asemănătoare de toleranţă şi suficient de mari ca să ne permită aprecierea că tinerii români nu sunt intoleranţi politic. Intoleranţa cea mai ridicată, chiar dacă nu maximă, au obţinut-o alcoolicii şi drogaţii. Tot o toleranţă scăzută apare şi faţă de cei cu cazier judiciar ca şi faţă de homosexuali, rezultând de aici că încălcările codului penal şi ale normalităţii sexuale sunt mai greu „digerate” şi acceptate de tinerii români, decât alte diferenţieri fizice sau spirituale.

2. Tinerii români şi valorile indentitare

Importanţa acordată de tinerii din România *valorilor identitare naţionale* este considerabilă şi comparabilă cu celelalte valori socio-politice. Din acest punct de vedere, probabil că tinerii români aparţin mai degrabă *categoriilor de tip patriarhal şi naţional* decât cosmopolitan. Aceasta, în ciuda faptului că populaţia tânără este puternic ataşată şi faţă de europenism şi cosmopolitism. Cele mai importante valori naţionale în ochii tinerilor români sunt: unitatea naţională, independenţa economică a ţării, bogăţia culturală, menţinerea tradiţiilor naţionale şi suveranitatea politică a ţării.

Este de asemenea demn de semnalat că necesitatea securizării frontierelor nu este conştentizată încă de tineri, în orice caz nu la dimensiunea cerută de exigenţele integrării europene. *Gândirea mai permisivă* a tinerilor români faţă de imigraţie şi faţă de străini în general este un fapt confirmat şi de alţi indicatori care vor fi analizaţi într-un alt paragraf: este vorba despre acceptabilitatea fenomenului imigraţionist pe teritoriul României şi, mai ales despre toleranţa faţă de alte etnii şi naţiuni.

Criteriile de identificare etnică vizează, în percepţia tinerilor români, atât factori obiectivi cum ar fi *limba,* cât şi elemente afective cum ar fi *mândria naţională* sau *sacrificiul pentru ţară.* Sintetizând răspunsurile primite la întrebarea „Cum ar trebui să fie cineva pentru a putea fi considerat român?” s-au obţinut cel puţin patru tipuri de *markeri* etnici:

a. Elemente de autoidentificare ce ţin de sentimentul de apartenenţă la un anumit grup etnic; tot în sfera psihologiei poporului, a „latenţelor” se includ şi

alți *markeri* identitari: să fie gata să-şi dea viața pentru România, să iubească drapelul românesc, să cunoască şi să iubească cultura română, şi cei din jur să-i considere români.

b. Al doilea tronson important de criterii de identificare este cel lingvistic, criteriu obiectiv prioritar în diferențierea şi autopercepția identificării.

c. O a treia categorie, de criterii de identificare națională, o reprezintă aşa-numitul „beneficiu şi respect al legii". În cadrul său tinerii au inclus criterii, precum: „să respecte legile româneşti", „să-şi exercite dreptul la vot în România" şi „să fie de acord cu statul român".

d. Un ultim tip de predictori identitari etnici înglobează ceea ce se înțelege prin obiectivarea statusului juridic național: pentru a fi român un individ trebuie să locuiască în România sau cel puțin unul dintre părinți să fie român, sau acel individ să se fi născut în România sau să aibă naționalitatea română.

Mai pe scurt, pentru tinerii români identificarea etnică este un lucru care se referă în primul rând la libera voință şi la propria opțiune, în al doilea rând la comunitatea de limbă dorită sau moştenită şi, în al treilea rând, la respectarea aceloraşi norme şi la beneficierea de aceleaşi drepturi politico-civice. *Regăsim în aceşti markeri identitari, marile valori politice ale Europei moderne, transpuse în câmpul identității etnice:* democrația, libertatea, participarea şi respectul libertății.

În ceea ce priveşte *atitudinea față de alte etnii şi națiuni*, şi ea, *poate da indicații relevante despre gradul de toleranță sau xenofobie dintr-o societate.* Despre România s-a vorbit adesea ca având un mod deficitar de raportare la străini, în sensul unui *exces de ospitalitate, chiar şi față de duşmani.* Paul Anghel definea această caracteristică specifică a românilor ca „deficit de agresivitate", ei (românii) nelovind, neripostând decât foarte greu şi rar, având excesivă încredere în străini. În acelaşi sens Ilie Bădescu vorbeşte despre un coeficient ridicat de „aşteptare încrezătoare" a populației româneşti, atât de vizibil şi astăzi.

În continuare, vom evidenția câteva elemente rezultate din *cercetarea tineretului din România şi din Ungaria* cu privire la problematica relațiilor interetnice, a toleranței şi încrederii față de alte etnii şi națiuni în cele două țări.

În privința *percepțiilor şi reprezentărilor tinerilor din România şi Ungaria*[*] *despre alte etnii şi națiuni* trebuie subliniat de la început că prejudecățile, suspiciunile şi procesele de excluziune nu dispar o dată cu tratatele dintre țări, națiuni sau cu declarațiile oficiale şi formale de prietenie şi respect mutual.

În analiza raporturilor şi a reprezentărilor interetnice au fost utilizați următorii indicatori: ***a.*** *încrederea în diverse națiuni ale lumii;* ***b.*** *toleranța față de anumite minorități etnice* şi ***c.*** *permisivitatea față de imigranți şi imigrație.*

[*] Cercetarea din România (Institutul de Sociologie al Academiei Române), pe un eşantion reprezentativ național de 2 049 subiecți tineri, s-a desfăşurat simultan şi cu aceleaşi instrumente şi în Ungaria, pe un eşantion de peste 3 000 de subiecți tineri (Institutul de Studii ale Minorităților, Budapesta). Responsabilii de proiect din România au fost D. Banciu şi I. Petre, iar din Ungaria I. Szabo şi A. Orkeny.

a. În ceea ce priveşte *încrederea tinerilor în diverse naţiuni sau etnii*, cercetarea a pus în evidenţă următoarele tipuri şi grade de încredere interetnică: naţiunile care se bucură de *cea mai mare încredere* în ochii tinerilor români sunt englezii, francezii, americanii şi, la oarecare distanţă, germanii; naţiunile care se bucură de o *încredere medie* sunt ungurii, chinezii, evreii, negrii africani; de nici un fel de încredere, în ordine descrescătoare se „bucură" mai ales următoarele naţiuni sau etnii: rromii, ruşii, arabii.

Recunoaşterea de către ceilalţi, aprecierea pozitivă a lor, presupune implicit existenţa unui anumit grad de încredere în grupul etnic sau naţional respectiv. Fenomenul de recunoaştere, deşi prezent, este inegal în reprezentările sociale ale tinerilor români, unele popoare, naţiuni sau etnii fiind mai bine reprezentate la capitolul recunoaştere (pozitivă). Există, concomitent, un grup de comunităţi etnice sau naţionale cărora le lipseşte recunoaşterea în ochii tinerilor din România, imaginea negativă cea mai pregnantă având-o etnia rromilor. Practic distanţa dintre încrederea totală şi neîncrederea totală este imensă: *trei sferturi dintre tinerii din România declară că nu au nici un fel de încredere în populaţia de ţigani.*

Situaţia rromilor este, de altfel, un exemplu relevant pentru spaţiul etnic românesc dar nu numai. Şi în celelalte ţări europene, inclusiv în Ungaria, imaginea rromilor în percepţia publică este una foarte proastă. În acest sens trebuie spus că poate nu multe etnii au suferit de pe urma stereotipurilor sociale negative despre ele, cu anvergură de manifestare europeană şi chiar internaţională, precum ţiganii şi evreii, mai recent adăugându-se, foarte probabil, şi arabii.

b. *Autorecunoaşterea reprezintă, alături de recunoaşterea naţională, un pas semnificativ în procesele de armonizare dintr-o societate*, ca şi în armonizarea climatului interetnic şi inter-naţiuni. Într-un anume sens *autorecunoaşterea premerge recunoaşterii de către ceilalţi, influenţând-o chiar*. Încrederea în valoarea propriei naţiuni, în cultura ta naţională induce o atitudine de încredere şi din partea celorlalţi. Dimpotrivă, un comportament etnic de autodepreciere permanentă atrage o evaluare scăzută şi din partea celorlalte comunităţi cu care se vine în contact. Este însă valabil şi reversul: părerea bună despre tine însuţi este influenţată şi uneori decisiv de încrederea pe care o manifestă ceilalţi în tine ca naţiune, ca etnie, ca individ; este acea imagine în oglindă (a te privi în ochii celorlalţi) care i-a determinat de atâtea ori pe colonizaţi să se simtă inferiori colonizatorilor, pe femei inferioare bărbaţilor, pe negri inferiori albilor etc. Din *perspectiva autorecunoaşterii românilor*, cercetarea de faţă a scos în lumină un fapt nu neapărat pozitiv: *tinerii din România nu au încredere totală în propria naţiune.* Astfel, la întrebarea „Câtă încredere aveţi în români?", tinerii au răspuns: 44,2% multă, 38,9% puţină şi 16,9% deloc. Se constată deci un *sentiment de autoumilire şi depreciere şi depreciere destul de prezent printre românii tineri.*

Comparând scala încrederii internaţiuni din România şi din Ungaria s-a observat că în Ungaria se situează în topul încrederii germanii, iar în România francezii şi englezii. Se remarcă de asemenea că, exceptând percepţia germanilor, ungurii tineri sunt mai neîncrezători în alte naţiuni decât românii. Este demonstrată

aici concret acea „aşteptare încrezătoare” a românilor, comparativ cu atitudinea circumspectă față de străini a ungurilor. În general se poate afirma, ca principală caracteristică a fenomenelor de relaționare internațiuni, că în *România atitudinea de încredere şi toleranță interetnică este mult mai prezentă decât în Ungaria, cel puțin în cazul tinerilor*. Diferențele cele mai mari de neîncredere între cele două țări au apărut la raportarea la țigani, la francezi şi la arabi. În toate cele trei cazuri „nerecunoaşterea” ungurilor tineri este mult mai mare decât a românilor tineri.

c. *Încrederea reciprocă: a românilor față de unguri şi a ungurilor față de români.*

Fenomenul încrederii reciproce între cele două națiuni este foarte important, având consecințe socio-politice în ambele țări, cu atât mai mult cu cât în România există o importantă minoritate etnică maghiară. Acest lucru dă expresivitate, în plus, felului în care se manifestă încrederea reciprocă între cele două națiuni, respectiv în optica tinerilor din cele două țări. Trebuie spus că la examenul încrederii reciproce, conform răspunsurilor primite, tinerii din România au obținut note mult mai mari decât cei din Ungaria: *numărul tinerilor români care au mare încredere în unguri este de peste trei ori mai mare decât al tinerilor unguri care au încredere în români*. Din acest punct de vedere ungurii tineri din Ungaria ne situează pe penultimul loc în scala încrederii interetnice, după noi urmează doar rromii. Diferențele sunt spectaculoase şi dacă se compară numărul tinerilor din Ungaria care nu au deloc încredere în români, cu numărul românilor care nu au deloc încredere în unguri: 74,6% față de 38,1%, adică aproape dublu. Această tendință este de altfel asemănătoare cu a maghiarilor tineri care trăiesc în România, şi ea exprimă un *enorm deficit de percepție pozitivă vizavi de români*. Adevărul simplu este că trei sferturi din tinerii unguri intervievați nu au nici o încredere în români. Acest fapt poate oferi şi o idee despre potențialul, deocamdată modest, de armonizare interetnică între Ungaria şi România în viitorul imediat, dar şi despre *înclinațiile mai naționaliste ale ungurilor comparativ cu românii*.

Atitudinea față de imigranți şi imigrație a evidențiat un indice cu valoare ridicată a gradului de ospitalitate față de străini a românilor, şi oricum mai ridicată decât la populația tânără din Ungaria. Scala de permisivitate a imigrației se prezintă în ordine descrescătoare, astfel: românii care locuiesc în alte țări, negri africani, unguri, chinezi, albanezi din Kosovo, arabi, rromi. Se confirmă încă o dată atitudinea puternic nefavorabilă față de rromi şi arabi şi de acceptabilitate ridicată sau rezonabilă față de celelalte etnii sau națiuni. În ceea ce priveşte *gradul de acceptabilitate reciprocă* a imigrației, a românilor spre Ungaria şi a ungurilor spre România, se constată că românii ar accepta pe unguri ca imigranți într-o proporție de aproape 10 ori mai ridicată, comparativ cu acceptabilitatea ungurilor față de români, ca potențiali imigranți în țara lor.

3. Manifestări ale responsabilității – ca valoare şi atitudine – în rândul tinerilor din România

Între noțiunile importante ce caracterizează comportamentul şi conduita tinerilor, şi care au cunoscut mutații fundamentale în perioada de tranziție, este şi

cea a responsabilității, care exprimă actul de angajare a acestora în procesul interacțiunii sociale, prin asumarea consecințelor față de rezultatele acțiunilor lor. În studiul de față, noțiunea de responsabilitate a fost operaționalizată printr-o serie de indicatori, cum ar fi: gradul de implicare a tinerilor în adoptarea unor decizii sau hotărâri importante în legătură cu viața lor, principalele însuşiri morale care definesc sau circumscriu responsabilitatea unui tânăr, principalii factori care configurează conduita, atitudinea tinerilor față de manifestările deviante şi antisociale, sancționate moral sau juridic.

În privința gradului de implicare a tinerilor în adoptarea deciziilor personale, studiul de față, ca şi alte cercetări realizate în instituții de profil, au pus în lumină faptul că tinerii se consideră implicați în foarte mare măsură şi în mare măsură în luarea deciziilor care privesc viața lor, ceea ce echivalează cu o *atitudine de independență, prevedere şi siguranță*. Totuşi, suficient de mulți sunt şi cei care au o atitudine mai puțin responsabilă şi care consideră că „prevederea nu duce la nimic bun, întrucât evenimentele şi luarea deciziilor depind de factori externi şi nu de noi”.

Trăsăturile morale cele mai apreciate de tineri sunt cele pe care ar dori să le cultive la copiii lor, pentru a le facilita reuşita în viață. Pe primele locuri se situează bunele maniere, responsabilitatea, toleranța şi respectul pentru ceilalți. Urmează, foarte aproape, caracteristicile referitoare la plăcerea de a munci, la independență şi la perseverență. Aproape toate aceste valori au preponderent funcții instrumentale şi pot servi unei mai bune adaptări la condițiile grele ale tranziției şi ale crizei sociale prelungite, prevalând în fața aşa-numitor calități morale „expresive” ca generozitatea, imaginația, farmecul personal, popularitatea, şi care pot servi mai puțin ca instrumente de reuşită şi adaptare socială. O slabă reprezentare au şi valorile civice, de tipul integritate morală, autoafirmare, reciprocitate, credință în Dumnezeu.

În privința responsabilității pentru reuşita proprie în viață, tinerii din România de astăzi par a-şi asuma în mare măsură propriile eşecuri şi realizări. Astfel, pentru reuşitele avute, tinerii consideră că meritul principal îl au ei înşişi şi familia şi doar un rol secundar alți factori, precum: şcoala, instituțiile actuale din societate, şansa sau norocul. În ceea ce priveşte eşecurile de până acum, tinerii le pun pe seama propriilor greşeli şi, într-o oarecare măsură, şi în seama societății, a neşansei, a ghinionului. Surprinde faptul că şcoala, instituțiile în general sunt percepute ca având un rol minor în privința reuşitei sau a eşecului lor în viață, ceea ce poate însemna şi o oarecare, „contestare” a modului actual în care şcoala este implicată în asigurarea succesului tinerilor în viața socială.

Evaluând ierarhic factorii care îi ghidează cel mai mult pe tineri şi comportamentele lor s-a realizat următoarea scală:

1. Convingerile personale	**4. Legislația**
2. Normele morale	**5. Normele religioase**
3. Avantajele personale	**6. Reacția comunității**

Rezultă că modul de conduită reprezintă rezultanta atât a unor factori personali (nivel de aspirație, convingeri, credințe, obiceiuri, motivații) cât şi a unora socio-culturali (principii morale şi religioase, influențele grupului sau reacția comunității, influențele şi cerințele normative).

Ancheta a relevat un larg consens al tinerilor privind rolul primordial al convingerilor şi avantajelor personale în orientarea comportamentelor lor. Tinerii percep modul de structurare a conduitei lor de viață în primul rând din perspectiva *dimensiunii interne a controlului social* (autocontrolul), reprezentată de socializarea şi interiorizarea convingerilor şi avantajelor personale şi ulterior din cea a *dimensiunii externe a controlului social*, reprezentată de morală, religie, legislație şi de reacția socială. Aceasta demonstrează şi încrederea tinerilor în capacitățile personale, în motivațiile şi aptitudinile proprii, evaluate ca mai importante în orientarea lor decât principiile morale, religioase şi legislative.

În rezumat, se pot identifica cel puțin două categorii de tineri care se raportează relativ diferit la noțiunea de responsabilitate: ***a***. tinerii cu un comportament „social" care pun pe primul plan nevoile şi aşteptările celorlalți, promovând angajamentul social, prevederea şi siguranța în acțiunile lor şi care resping comportamentele deviante sau violente; ***b.*** tinerii cu un comportament „tradiționalist" sau „romantic" care apelează primordial, în definirea responsabilității, la o serie de valori tradiționale cum ar fi onoarea, moralitatea, integritatea, demnitatea, în detrimentul competenței, al meritului şi al contribuției sociale.

4. Tinerii şi valorile culturale marginale

În încercarea de a ieşi din rutina cotidiană, tineretul se orientează tot mai mult spre spații în care se experimentează nonconvențional cooperarea socială şi culturală, spre aşa-numitele „spații de recompunere" sau spații care îi pot scăpa de monotonia zilnică, de conformism şi de mizerie a scenei politice, spre „spații de creație" care le oferă prilejul de a-şi exprima atitudinea față de ordinea socială şi politică existentă. Dintre aceste grupuri se detaşează *grupurile muzicale*, care pot să nu se bucure de un real succes în rândul marilor consumatori de muzică, dar care reuşesc prin mesajul lor şi prin practicile artistice adoptate să concentreze în jurul lor un mare număr de admiratori, devenind treptat *generatoare de modele comportamentale* şi de valori pentru aceştia. Aflate la limita dintre normalitate şi devianță, aceste minorități culturale numite şi „culturi ale periferiei" sunt expresia unei dorințe de inversare a proceselor de influențare a vieții individuale de către instituții cu rol socializator (familie, şcoală, mass-media etc.). Organizate ca răspuns la o stare generală de plictis, de mediocritate şi sărăcie a aspirațiilor şi trăirilor sufleteşti, grupurile culturale minoritare oferă tinerilor posibilitatea de a-şi satisface trebuințe specifice vârstei, inclusiv aceea de a fi diferiți, de a avea o identitate puțin bizară şi exhibiționistă. Sunt totuşi valori identitare în înțelesul cel mai limpede al termenului. Astfel, grupurile *techno-styles*, *rock*, *rapp*, *alternative* formează nuclee de cultură minoritară, făcându-şi tot mai mult simțită prezența în realitatea socială românească.

Unul dintre obiectivele pe care şi le-au propus autorii studiului de faţă a fost *identificarea atitudinii (toleranţei) tinerilor români, faţă de aceste grupuri culturale minoritare.* S-a pornit cum era firesc, de la depistarea stilurilor de muzică preferate de tineri, constatându-se că aproape jumătate dintre tineri preferă muzica *dance*, *rock* şi *hip-hop*, stiluri promovate de altfel şi de canalele radio-tv. Mai puţini adepţi printre tineri par a avea stilurile *punk*, *rave* şi *rapp*.

Puşi în situaţia de a-şi exprima simpatia faţă de şase grupuri culturale minoritare, tinerii români şi-au structurat poziţiile astfel: cea mai mare simpatie au obţinut-o *rapperii*, *alternativii* şi *rockerii*, grupuri care pot fi considerate mai moderate ca stil muzical, ca model sociocomportamental şi ca mesaj social şi politic, în comparaţie, de exemplu, cu *punkiştii* sau *skinheads* care au obţinut scoruri de 3,4% – 3,5% de simpatie, fiind asociaţi, după cum se ştie, cu extrema dreaptă şi chiar cu neonaziştii.

5. Elemente pentru un portret psihomoral al tânărului din mediul rural

Coroborând concluzii ale cercetărilor întreprinse în cadrul Centrului de Cercetări pentru Probleme de Tineret, Institutului de Sociologie al Academiei Române şi al Facultăţii de Psihologie din Universitatea „Spiru Haret”, a rezultat un anumit profil, relativ specific al tineretului din mediul rural, care include următoarele caracteristici medii:

● Din evantaiul divers de aspiraţii şi proiecţii despre muncă şi viaţă a rezultat că *tinerii din mediul rural sunt mai realişti, mai reţinuţi în dorinţe şi mai raţionali când se pune problema mijloacelor*, instrumentelor cu ajutorul cărora îşi pot realiza aspiraţiile.

● Ei sunt *mai riguroşi şi mai conformişti* în privinţa respectării normelor şi legilor şi mai puţin permisivi cu cei care au comportamente nepotrivite în societate, *sunt mai puţin nonconformişti*.

● Comparativ cu tinerii din mediul urban, tinerii din mediul rural par mai preocupaţi şi mai de timpuriu aplecaţi spre *realizarea prin muncă decât prin divertisment*, lucru care permite caracterizarea lor ca mai responsabili. Deşi, în general, pentru tinerii din România de astăzi munca ocupă un loc central, la tinerii din mediul rural *munca este şi mai sus plasată decât la cei din mediul urban.*

● Studiul valorilor identitare naţionale sau etnice pune în lumină un tineret rural mai echilibrat, dar şi mai sensibil la *valorile tradiţionale, la obiceiuri şi datini.*

● După modul cum abordează *problemele de criză* cu care se confruntă în prezent, tinerii din mediul rural par *mai puţin panicaţi* şi de aceea şi *mai rezistenţi la stres*, dar şi mai puţin idealişti.

● Atitudinea faţă de derapările de guvernare, din ultimii ani, denotă *un spirit critic mai scăzut*, reflex probabil şi al *timidităţii mai ridicate* şi al persistenţei complexelor de inferioritate faţă de ceilalţi tineri.

● Propensiunea mai scăzută pentru facilităţile moderne ale tehnicii, inclusiv ale informaticii, rezultă nu atât din convingerea inutilităţii ei, ci din lipsa mijloacelor financiare de procurare.

● Calitatea vieții mai scăzută a tinerilor din mediul rural este reflectată şi în nivelul mai redus al pregătirii prin şcoală a acestora. Cercetarea a evidențiat că şansele de acces la treptele medii şi superioare de instrucție sunt mult diminuate la tineretul rural. Poate de aceea se întâmplă ca unii tineri să treacă în plan secund nevoia de instrucție şcolară superioară, astfel că, aşa cum demonstrează datele statistice naționale, *abandonul şcolar în mediul rural s-a extins îngrijorător, sporind şi mai mult distanța socială față de calitatea vieții din urban.*

● După felul cum apreciază nevoia de modestie şi sociabilitate, rezultă implicit că tinerii din mediul rural sunt, ei înşişi, mai sociabili, mai puțin înclinați spre infatuare şi mai modeşti în autoapreciere şi în comportament.

● În special din cercetările întreprinse de specialişti din cadrul Facultății de Psihologie, a rezultat *că anumite trăsături psihice sunt mai bine reprezentate la tinerii din mediul rural, precum: seriozitatea, perseverența, profunzimea în abordarea problemelor de viață.*

● Cercetările psiho-sociologice comparative au evidențiat că majoritatea tinerilor din mediul rural intră mai de timpuriu în procesul de maturizare şi de confruntare cu probleme dificile de viață; din acest motiv ei au tendința de a-şi asuma mai intens responsabilitatea propriilor acte, propriilor succese şi insuccese, dar şi de a-şi rezolva singuri, fără ajutor din afară, problemele. *Gradul real de independență* în luarea deciziilor şi mai ales în rezolvarea problemelor *este superior la tinerii din rural.* Tinerii din mediul rural învață mai devreme să se descurce singuri, să supraviețuiască şi să progreseze, fiind de aceea şi mai independenți şi mai adaptabili la condițiile deseori neprielnice ale vieții actuale din România.

● Deşi tinerii din mediul rural sunt mai dezavantajați decât cei din urban din multe puncte de vedere (oportunități mai reduse de învățare, de muncă, de transport, de divertisment etc.) ei nu au şi un mai acut *sentiment de frustrare.* În general însă, toți tinerii se simt astăzi, în România, uşor marginalizați şi dezavantajați. Când apare totuşi, frustrarea tinerilor din mediul rural se referă la faptul că *nu mai valorizează ca celelalte generații, modul de viață rural tradițional,* cu ritmurile şi constrângerile lui: astfel, numeroasele obligații gospodăreşti care le revin în repartiția rolurilor din familie le sporesc *sentimentele de nemulțumire, de insatisfacție, chiar de dorință de evadare din acest mod de viață* de care nu se mai simt ataşați şi atraşi. Disponibilitatea mai scăzută pentru modul de viață rural, îndeosebi pentru munca agricolă şi în gospodărie, afectează atât viața individuală a tinerilor, cât şi integrarea lor în comunitate, suportul lor pentru perpetuarea şi dezvoltarea satului.

● În toate situațiile dificile cu care sunt confruntați (instrucția şi formarea, căutarea unei slujbe, exercitarea meseriei, problemele din familie etc.), tinerii din mediul rural valorizează importanța *ambiției, aceasta fiind considerată ca o condiție esențială pentru reuşita oricărei întreprinderi a tânărului.* Valorizarea pozitivă a ambiției nu rămâne doar la stadiul de opinie favorabilă, tinerii din mediul

rural fiind ei înşişi *mai ambiţioşi şi mai perseverenţi* în urmărirea şi realizarea scopurilor mai mici sau mai mari, *mai luptători pentru o cauză sau alta.* Această calitate s-a dezvoltat la tânărul din sat mai mult, deoarece acesta realizează că nu poate supravieţui decât dacă insistă, dacă persevereazǎ, nu poate reuşi în viaţă decât prin propriile forţe şi competenţe. Ambiţia s-a dezvoltat şi din conştientizarea faptului că, în competiţia, deseori dură, cu ceilalţi, ei trebuie să depăşească singuri numeroasele handicapuri.

6. Tendinţe în evoluţia valorilor socio-morale ale Europei şi situarea tinerilor din România faţă de aceste tendinţe

Relaţionarea cu valorile socio-morale şi politice ale Europei contemporane pune pe primul plan următoarele tendinţe:

a. *În ultimii ani* în Europa, ca şi la noi, se constată regresia importantă a unor valori morale tradiţionale, precum: onestitatea, politeţea, respectul binelui comun, spiritul familial, sentimentul datoriei, egalitatea.

b. *Valorile materiale* copleşesc astăzi în importanţă, lăsând pe locul secund valorile de ordin spiritual, precum cele psiho-morale sau politico-civice.

c. *Lumea tinerilor* apare astăzi mai neliniştită şi mai nesigură, având cultul banilor şi al reuşitei individuale.

d. Astăzi, atât în ochii tinerilor, cât şi ai populaţiei mature, prevalează valorile individualiste în detrimentul celor colectiviste.

e. Totuşi elementul *valoric social dezirabil* pare a fi mai degrabă de tip „postmaterialism”, oamenii, tinerii simţind nevoia întoarcerii la unele valori tradiţionale, dar şi păstrarea unora proprii epocii moderne: onestitate, dreptate, politeţe, libertate şi competitivitate.

BIBLIOGRAFIE

1. ALMOND, G., VERBA, S., *Cultura civică. Atitudini politice şi democratice în cinci naţiuni,* Bucureşti, Editura Style, 1996.
2. BALL, T. DAGGER, R., *Ideologii politice şi idealul democratic,* Iaşi, Editura Polirom, 2000.
3. BEHR, E., *O Americă înfricoşătoare,* Bucureşti, Editura Humanitas, 1999.
4. BERGER, A., *Éducation familiale,* Paris, Aubier Montaigne, 1967.
5. BUNESCU, GH., *Şcoala şi valorile morale,* Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1998.
6. CHELCEA, S., *Personalitate şi societate în tranziţie,* Bucureşti, Societatea de Ştiinţă şi Tehnică, 1994.
7. CIORAN, E., *Schimbarea la faţă a României,* Bucureşti, Editura Humanitas, 1990.
8. DAHL, R., *After the Revolution: Authority is a Good Society,* New Haven, Yale University Press, 1970.
9. FULEA, M., SÂRBU, M., *Satul românesc contemporan,* Bucureşti, Editura Academiei, 1996.
10. GELLNER E., *Condiţiile libertăţii. Societatea civilă şi rivalii săi,* Iaşi, Editura Polirom, 1998.
11. LAVELLE, L., *Traité des valeurs,* vol I şi II Paris, P.UF., 1951.
12. LEGRARD, L., *Enseigner la morale aujourd'hui,* Paris, P.U.F, 1961.
13. MALWSKA, P.H., KUREZEWSKI, L., (coord,) *Valeurs et normes éthiques des jeunes,* în „Travaux de recherches”, 1991, nr. 2.
14. MILLES, L.S., *Despre libertate,* Bucureşti, Editura Humanitas, 1994.
15. MORAR, V., *Etica şi mutaţiile valorice,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1985.
16. MUNGIU-PIPPIDI, A., *Transilvania subiectivă,* Bucureşti, Editura Humanitas, 1999.

17. NEDELCU, E., *Democrația și cultura civică*, București, Editura Paideia, 2000.
18. PASTI, V., MIROIU, M., CODIȚĂ, C., *România – Starea de fapt*, vol. I, București, Editura Nemira, 1997.
19. PLEȘU, A., *Minima moralia*, București, Editura Cartea Românească, 1988.
20. RĂDULESCU, S., BANCIU, D., *Introducere în sociologia delincvenței juvenile*, București, Editura Medicală, 1999.
21. Revista „Secolul 20", vol.: „Europele în Europa", 1999–2000, nr. 10–12.
22. ROBERT, PH., *Les bandes d'adolescents, une théorie de la ségrégation*, Paris, Ouvrières, 1966.
23. SANDU, D., *Valori și tipuri sociale în România*, București, Staff, 1996.
24. STOETZEL, J., *Les valeurs du temps présent: une enquête européenne*, Paris, P.U.F, 1983.
25. TISMĂNEANU, V., *Fantasmele salvării. Democrație, naționalism, mit în Europa postcomunistă*, Iași, Editura Polirom, 1999.
26. TOURAINE, A., *Critique de la modernité*, Paris, Fayard, 1992.
27. ZAMFIR, E., BĂDESCU, I., ZAMFIR, C. (coord.), *Starea societății românești după 10 ani de tranziție*, București, Editura Expert, 2000.